

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	11
KISALTMALAR.....	15
1. KELİME GRUPLARI.....	19
1.a. Türkiye Türkçesinde.....	19
1.b. Hakas Türkçesinde.....	21
1.1. İSİM TAMLAMASI.....	22
1.1.a. Türkiye Türkçesinde.....	22
1.1.b. Hakas Türkçesinde.....	22
1.1.c. Hakas Türkçesinde İsim Tamlamalarının Özellikleri.....	26
1.2. SIFAT TAMLAMASI.....	39
1.2.a. Türkiye Türkçesinde.....	39
1.2.b. Hakas Türkçesinde.....	40
1.2.c. Hakas Türkçesinde Sıfat Tamlamasının Özellikleri.....	47
1.3. SIFAT-FİİL GRUBU.....	55
1.3.a. Türkiye Türkçesinde.....	55
1.3.b. Hakas Türkçesinde.....	56
1.3.c. Hakas Türkçesinde Sıfat-Fiil Grubunun Özellikleri.....	61
1.4. İSİM-FİİL GRUBU.....	66
1.4.a. Türkiye Türkçesinde.....	66
1.4.b. Hakas Türkçesinde.....	66
1.4.c. Hakas Türkçesinde İsim-Fiil Grubunun Özellikleri.....	68
1.5. ZARF-FİİL GRUBU.....	70
1.5.a. Türkiye Türkçesinde.....	70
1.5.b. Hakas Türkçesinde.....	71
1.5.c. Hakas Türkçesinde Zarf-Fiil Grubunun Özellikleri.....	79
1.6. TEKRAR GRUBU.....	83
1.6.a. Türkiye Türkçesinde.....	83
1.6.b. Hakas Türkçesinde.....	86
1.6.c. Hakas Türkçesinde Tekrar Grubunun Özellikleri.....	90

1.7. EDAT GRUBU	95
1.7.a. Türkiye Türkçesinde	95
1.7.b. Hakas Türkçesinde	95
1.7.c. Hakas Türkçesinde Edat Grubunun Özellikleri	103
1.8. BAĞLAMA GRUBU	107
1.8.a. Türkiye Türkçesinde	107
1.8.b. Hakas Türkçesinde	108
1.8.c. Hakas Türkçesinde Bağlama Grubunun Özellikleri	114
1.9. UNVAN GRUBU	118
1.9.a. Türkiye Türkçesinde	118
1.9.b. Hakas Türkçesinde	118
1.9.c. Hakas Türkçesinde Unvan Grubunun Özellikleri	119
1.10. BİRLEŞİK İSİM GRUBU	120
1.10.a. Türkiye Türkçesinde	120
1.10.b. Hakas Türkçesinde	120
1.10.c. Hakas Türkçesinde Birleşik İsim Grubunun Özellikleri	121
6	
1.11. ÜNLEM GRUBU	122
1.11.a. Türkiye Türkçesinde	122
1.11.b. Hakas Türkçesinde	122
1.11.c. Hakas Türkçesinde Ünlem Grubunun Özellikleri	124
1.12. SAYI GRUBU	125
1.12.a. Türkiye Türkçesinde	125
1.12.b. Hakas Türkçesinde	126
1.12.c. Hakas Türkçesinde Sayı Grubunun Özellikleri	128
1.13. BİRLEŞİK FİİL GRUBU	129
1.13.a. Türkiye Türkçesinde	129
1.13.b. Hakas Türkçesinde	131
1.13.c. Hakas Türkçesinde Birleşik Fiil Grubunun Özellikleri	147
1.14. KISALTMA GRUPLARI	153
1.14.a. Türkiye Türkçesinde	153
1.14.b. Hakas Türkçesinde	154
1.14.c. Hakas Türkçesinde Kısaltma Gruplarının Özellikleri	161

2. CÜMLE	163
2.a. Türkiye Türkçesinde	163
2.b. Hakas Türkçesinde	164
2.1. CÜMLENİN ÖGELERİ	166
2.1.1. Yüklem	167
2.1.1.1. Yüklemnin Özellikleri	167
2.1.2. Özne	172
2.1.2.1. Öznenin Özellikleri	172
2.1.3. Nesne	179
2.1.3.1. Nesnenin Özellikleri	180
2.1.4. Yer Tamlayıcısı	185
2.1.4.1. Yer Tamlayıcısının Özellikleri	186
2.1.5. Zarf Tümleci	188
2.1.5.1. Zarf Tümlecinin Özellikleri	191
2.2. CÜMLE DIŞI ÖGELER	194
2.2.1. Cümle Dışı Ögelerin Özellikleri	196
2.3. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER	198
2.3.1. Fiil Cümlesi	198
2.3.1.1. Fiil Cümlesinin Özellikleri	198
2.3.2. İsim Cümlesi	199
2.3.2.1. İsim Cümlesinin Özellikleri	201
2.4. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	204
2.4.1. Kurallı (Düz) Cümle	205
2.4.2. Devrik Cümle	206
2.4.2.1. Devrik Cümlelerin Özellikleri	206
2.5. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER	208
2.5.1. Olumlu Cümle	209
2.5.1.1. Olumlu Cümlelerin Özellikleri	210
2.5.2. Olumsuz Cümle	211
2.5.2.1. Olumsuz Cümlelerin Özellikleri	212
2.5.3. Soru Cümlesi	215
2.5.3.1. Soru Cümlesinin Özellikleri	215
2.6. BAĞLANMA ŞEKİLLERİNE GÖRE CÜMLELER	222
2.6.1. Leyla Karahan'ın Cümle Sınıflandırmasına Göre Cümle Çeşitleri	222

2.6.1.1. Bağlama Edatları ile Bağlanan Cümleler.....	225
2.6.1.2. Ortak Ögelerle Bağlanan Cümleler.....	229
2.6.1.2.1. Ortak Yüklemlili Cümle.....	229
2.6.1.2.2. Ortak Öznelli Cümle.....	229
2.6.1.2.3. Ortak Öznelli ve Yüklemlili Cümle.....	230
2.6.1.3. Ortak Kip, Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümle.....	231
2.6.1.4. Anlam ilişkisiyle Bağlanan Cümle.....	232
2.6.2. Genel Cümle Sınıflandırılmasına Göre	
Cümle Çeşitleri.....	234
2.6.2.1. Basit Cümle.....	234
2.6.2.2. Birleşik Cümle.....	234
2.6.2.2.a. Şartlı Birleşik Cümle.....	234
2.6.2.2.b. İç İççe birleşik Cümle.....	236
2.6.2.3. Bağlı Cümle.....	237
2.6.2.3.a. Za/ze (ki)'li Bağlı Cümle.....	237
2.6.2.3.b. Diğer Bağlama Edatlarıyla	
Bağlanan Cümleler.....	238
2.6.2.4. Sıralı Cümle.....	239
HAKAS HALK MASALLARININ METİNLERİ.....	239
Altın Arçol.....	241/-1-
Öceñ Matır.....	243/-3-
Kün Arığ.....	245/-5-
Sibicekneñ Sibdeyek.....	247/-7-
Abaxay Paxta.....	249/-9-
Aaat Palazı Xubay Xus paza İr Toxçın.....	251/-11-
Çatxan.....	260/-20-
Çalcı Torsıx.....	263/-23-
Paynañ Añcı.....	266/-26-
İki Xarındas.....	272/-32-
Kresen.....	276/-36-
Maxtancıx Xam.....	288/-48-
Paynañ Çox-Çoos Kızınıñ Çarğılasxanı.....	288/-48-
Abısnañ Kresen.....	291/-51-
Xamnıñ Xat Alarğa İtkeni.....	295/-55-
Ölimni Toğındırcañ Oolax.....	297/-57-

Sabannañ Sixxan Oolax.....	301/-61-
Suğ Eezineñ Palıxçı.....	304/-64-
Kümüs Kniga.....	306/-66-
İki Nancı.....	310/-70-
Tüptestirös İpçi.....	310/-70-
Paynañ Çılan.....	312/-72-
Xazineneñ Kilin.....	314/-74-
Aydolax Pastux.....	314/-74-
Alton Tayma.....	316/-76-
Paynıñ Aynazın Sığarcañ Ool.....	318/-78-
Tülgücek.....	322/-82-
Kolonogastarnañ Tülgü.....	323/-83-
Poraataynañ Xarğa.....	326/-86-
Xımısxanıñ Pağazar Aallap Çörğeneñer.....	327/-87-
Taarğay Noğa Köni Uçuğa Çoğıl.....	328/-88-
Püdürçüneñ Tülgü.....	328/-88-
Abanañ Körik.....	331/-91-
Taartnañ Püdürçün.....	332/-92-

HAKAS TÜRKÇESİ - TÜRKİYE TÜRKÇESİ DİL BİLGİSİ TERİMLERİ LİSTESİ.....	333
KAYNAKLAR.....	339

ÖN SÖZ

Türk dili, Balkanlardan Büyük Okyanusa, Kuzey Buz Denizi'nden Tibet'e kadar uzanan yaklaşık on bir milyon kilometre karelik geniş bir alanı kapsar. Hem tarihî süreç içinde dilin kendi yapısından kaynaklanan değişimler hem de coğrafya, farklı diller, dinler, kültürlerle ilişki vb. dış faktörlerle Türk dili, bütün dillerde olduğu gibi bir yandan değişmiş, bir yandan da lehçelere, diyalektlere ayrılmıştır. Diyalekt farklılıklarının 20. yüzyıl öncesinde çok önemli boyutlarda olduğunu söylemek oldukça güçtür. Ancak aynı durumu, bugün için söylemek oldukça zordur. 20. yüzyıl Türk dili alanın dışarıdan şuurlu dil planlamalarına tâbi tutulduğu bir yüzyıldır. Sovyet dönemi merkezî dil planlaması çalışmaları sonucunda genel Türk dilinin lehçelerini "dil" konumuna getirme ve buradan geçerek bu dil planlaması kapsamındaki mahallî uygulamalar 20. yüzyılda Türk lehçeleri arasındaki anlaşılabilirlik oranının düşmesine yol açan en önemli faktörlerden biri olmuştur. Ayrıca, Rusçanın baskın bir dil olarak sosyal hayatın bütün alanlarında resmî veya gayriresmî olarak bütün kurumlarda konuşulması, yazılması, Türkistan'daki Türk dilinin çeşitli lehçelerini konuşanları ana dili kaybı tehlikesiyle karşı karşıya da getirmiş, kısıtlı ana dili kullanımı Türk lehçelerinin tabîî gelişmelerini önlemiştir. Lehçeler arası etkileşimin de ortadan kalkmış olması, Rusçanın gramer ve kelime yapısı olarak lehçeleri etkilemesi gibi etkenler Türk lehçeleri arasındaki ayrılıkların keskinleşmesine yol açmıştır. Ruslar daha sonra her Türk boyuna ayrı bir Kiril alfabesini kabul ettirerek dil politikalarını iyice perçinleştirmişlerdir. Bununla birlikte bütün bu farklılaşmaya rağmen genel olarak Türk dili ve lehçelerinin temel yapısı itibarıyla ses, şekil, söz dizimi ve söz varlığı yönünden bir bütünlük arz ettiğini de söylemek gerekir.

Sovyet Rusya Orta Asya'daki farklı dillerde ve kültürlerdeki milletleri bir araya getirmek istiyordu ve bunun için ortak bir ideoloji olarak kominizmi ve ortak bir dil olarak da Rusçayı kullanıyordu.

Sonuç olarak Rusya, ortak tarihî lehçelerden çok, ayrılığı artıran bugünkü diyalektlere yönelmiş ve onları işleyerek yazı dilleri hâline getirmiş ve Türkistandaki Türklerin, Türklüğün dışında ayrı bir kimlik kazanmasına neden olmuş, daha sonra ise onları kendi kimliklerinden uzaklaştırarak Rus kültüründe eritmeye çalışmıştır. Bunda da büyük oranda başarılı olduğu söylenilebilir.

Bugün Türk halklarının çoğunun kendi dilleriyle değil, Rusça ile itibar kazanmaya, konuşmaya meyilli olduğunu, birçoğunda ana dili ile konuşma ve yazma oranının çok düşük olduğunu ve birçok kişinin özellikle de orta yaş ve üstünün iki dilli olduğunu hatta gençlerin ana dillerini hiç bilmediklerini, sadece Rusça bildiklerini görmekteyiz. Bu durumun en önemli nedeni ortak iletişim dilinin Rusça olmasıdır. Bu da Rusların, Türkleri birbirinden ayırma ve onların kimliklerini yok etme noktasında epey başarılı olduklarını göstermektedir. Çünkü dil demek; toplumun düşünce, kültür, kimlik, tarih şuuru demektir. Tarihte dilini kaybeden milletlerin kendileri de kaybolmuştur.

Bu durumda yapılması gereken ilk iş, Türk Dünyasındaki soydaşlarımızın dillerini yeniden canlandırarak onların kimlik şuuru kazanmalarını sağlamak olmalıdır. İşte bu noktada Türkologlara büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

Bu amaçla bütün Türk topluluklarının dilleri üzerinde olduğu gibi Hakas Türklerinin dilleri üzerinde de ses bilgisi, şekil bilgisi, anlam bilgisi, söz dizimi vb. alanlarda çalışmalara ihtiyaç vardır. İki lehçenin şu anki yapısal yönünün tespitinin yapılabilmesi için söz dizimi çalışmalarına ihtiyaç vardır, bu alan da diğer alanlar içinde en çetrefilli olanıdır.

Abakan Türkleri olarak adlandırılan Hakaslar çeşitli ağız ve lehçeleri konuşan Güney-Sibiryalı Türk halklarının bir bölümüdür. "Ayı kanı" anlamına gelen Abakan şehri, ülkenin başkentidir ve Yenisey ve Abakan Nehirlerinin kesiştiği bir yerde kurulur. Doğu Sibirya'nın güneyinde yaşayan Hakaslar; Sagay, Kaça, Beltir. Şor Türklerinden oluşur, Hakas Türkçesi de bunların ortak yazı dilinin adıdır.

Yüzölçümü 61.900 km² olan Hakas bölgesi, Minusinsk ve Çulım-Yenisey Havzası, güneyde de Kuznets Alatau Dağları arasındadır. Güney-doğusunda Batı Sayan Dağları'nın kuzey yamaçları yer alır.

Güney-Sibirya'daki Türk dillerine ait ilk metinler M. A. Castren'in çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Daha sonraları W. Radloff'un hazırladığı Proben'in I, II ve IX. ciltlerinde Şorcaya, Sagaycaya, Kaça lehçesine ait metinler yayımlanır. Bunu Katanov'un çalışmaları izlemiştir.

Bu eser, Türkiye'de az bilinen, üzerinde az çalışılmış ve dilleri Eski Türkçeye yakın, sözlü kültür ürünleri zengin olan ama Moğolca ve Rusçadan etkilenen Hakas Türkçesinin masallarının söz dizimi özelliklerini tespit edip iki lehçe arasındaki benzerlik ve farklılıkları göstermek amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmamıza öncelikle iki lehçe arasındaki gramer anlayışlarının tespitiyle başladık. İncelememizi Türkiye gramerciliği esasında planlayarak Prof. Dr. Leyla KARAHAN'ın *Türkçede Söz Dizimi* (15. Baskı) adlı eserini kendimize dayanak yaptık. Masal metinleri olarak da Hakas Türkçesinde, en fazla sayıda halk masalı olan V. İ. Domojakov'un *Hakas Çonunñ Nımaxtarı* adlı eserindeki 34 masalı incelemeye esas aldık.

Eser; Ön Söz, Kısaltmalar ve Kaynaklar bölümü dışında, "Kelime Grupları", "Cümle" ve "Hakas Halk Masallarının Metinleri" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

"Kelime Grupları" bölümünde, ele alınan konunun her iki lehçe-deki gramer anlayışı ile o konunun gramer kitaplarındaki işlenişi verilmeye çalışıldı. Daha sonra Hakas Türkçesinin söz dizimi kuralları, masal metinlerinden tespit edilerek cümle örnekleriyle anlatıldı. Masal metinlerinde rastlanılmayan ancak var olduğunu düşündüğümüz yapılar da -konu bütünlüğünün sağlanması için- yer yer farklı kaynaklar taranarak gösterilmeye çalışıldı. Burada, araştırmacıya hem Hakas Türkçesini daha yakından öğrenme fırsatının sunulması hem de iki lehçe arasındaki kullanım benzerliği ve farklılıklarının tespit edilmesiyle lehçeler arasında bir karşılaştırmanın yapılması amaçlandı. Araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla örnek cümlelerin alındığı yer, cümle sonlarında kısaltma ile verilmiştir. ... (AA 2/5) şeklinde önce masal adının kısaltması sonra sayfa ve satır numaraları verilmiştir. Masal metinlerinin verildiği bölümde çalışmanın bütünlüğünü korumak amacıyla sayfa numaraları sayfanın yanında devam ederken cümle incelemelerinde esas alınan sayfa numaraları ise masal metinlerinin altında "-1-" şeklinde, satır numaraları da sol yanında verilmiştir.

“Cümle” bölümünde cümlenin öğeleri, cümle dışı unsurlar, cümlenin bağlanma şekilleri, yüklem türü ve yerine göre cümlelerin gösterdiği özellikler ele alınmış ayrıca olumluluk, olumsuzluk ve soru kavramları çerçevesinde cümlelerin anlam özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde; yapı, görev, sınıflandırma ve özellikler, masal metinlerinden cümle ve yapı örnekleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Kitabın son bölümünde Hakas halk masallarının metinleri, Hakas Türkçesi - Türkiye Türkçesi dil bilgisi terimleri listesi ile yararlanılan kaynaklar verilmiştir.

Kitabın hazırlanmasında; bilgisi, sıcak teşvikleri ve cana yakınlığı ile bizlerin hep yanında olan değerli hocam Leyla Karahan'a; evde sonsuz desteklerini sunan kıymetli eşim, oğlum ve kızıma şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Her çalışmada olduğu gibi eserimizdeki eksik ve gözden kaçan kusurların hoş karşılamasını diler, eserle ilgili yapılacak eleştiri ve tavsiyelerin kitabın daha sonraki baskısında dikkate alınacağını belirtirim. Eserin Türk Dünyasına ve bilim adamlarına katkılar sunmasını dilerim.

Dr. Mehmet Kara
Ankara 2013